

УДК 657.411.8

Цюцяк Ігор Любомирович,
викладач кафедри обліку і аудиту
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ»

В статті розкрито економічну сутність власного капіталу та наведено джерела формування й напрямки зменшення його розміру в товариствах з обмеженою відповідальністю. Проведено аналіз існуючих теоретичних положень трактування категорії «власний капітал», що надало можливість виявити переваги та недоліки у його тлумаченні і, як наслідок, сформувати авторське бачення досліджуваної категорії з правової та економічної позицій. Виділено основні однорідні компоненти власного капіталу, що надало можливість виокремити його класифікаційну ознаку – ефективність результату діяльності.

Ключові слова: власний капітал, вкладений (інвестований) власний капітал, ефективний власний капітал, інший накопичений власний капітал, коригуючий власний капітал.

Постановка проблеми. Ступінь відповідальності суб'єкта господарювання за утвореними зобов'язаннями визначається величиною його власного капіталу, зниження питомої ваги якого у валюті Балансу (Звіту про фінансовий стан) прямо пропорційно впливає на рівень відповідальності господарського товариства у частині погашення заборгованості перед його засновниками та кредиторами. Водночас, перевищення розміру такого капіталу над оптимальною потребою у власних фінансових ресурсах свідчить про допущені помилки у вибраній політиці управління.

В умовах сьогодення застосовуються нові підходи до трактування та облікового відображення власного капіталу. На момент створення суб'єкта господарювання значення його власного капіталу відповідає вартості внесених засновниками ресурсів в обмін на корпоративні права. У процесі господарської діяльності величина такого капіталу залежатиме від проведених операцій, зокрема: 1) визнання доходів і витрат, які впливають на формування фінансового результату діяльності підприємства; 2) додаткові внески засновників понад величину зареєстрованого статутного капіталу; 3) переоцінка матеріальних й нематеріальних необоротних активів та фінансових інструментів; 4) одержання на безоплатній основі об'єктів необоротних активів; 5) розподіл отриманого прибутку тощо.

Зазначимо, що існуючі підходи до трактування сутності власного капіталу не у повній мірі розкривають його економічний зміст. Вищенаведене обумовлює необхідність дослідження категорії «власний капітал» з правової та економічної точки зору з метою внесення пропозицій щодо класифікації досліджуваної дефініції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності власного капіталу та розгляд проблемних питань, зумовлених обліково-звітним відображенням його складових зробили такі вчені, як М. Т. Білуха [1], А. П. Бобяк [2], Ф. Ф. Бутинець, О. Й. Вівчар [3], С. Ф. Голов, Т. М. Королюк [4], О. А. Нужна [6], В. К. Орлова, Н. С. Пласкова [7], М. С. Пушкар, І. Б. Садовська [8], В. В. Сопко [9], Н. М. Ткаченко, А. В. Хмелевська [11] та інші науковці.

Водночас, у науковій літературі, незважаючи на значний доробок зазначених науковців, відсутнє єдине трактування категорії «власний капітал», що вимагає проведення аналізу існуючих теоретичних положень сутності досліджуваної категорії.

Постановка завдання. Основною метою статті є розкриття змісту власного капіталу за юридичним й економічним підходом та висвітлення авторського трактування досліджуваної категорії як об'єкта бухгалтерського обліку. Вирішення окресленого завдання створить передумови належної організації аналітичного обліку складових власного капіталу і, як наслідок, забезпечить підвищення аналітичності облікової інформації для прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне функціонування підприємств у ринковому середовищі залежить від ефективної реалізації бізнес-стратегії, яка, в свою чергу, може бути впроваджена за умови наявності залучених чи власних фінансових ресурсів. В економічній літературі останні трактуються як власний капітал, який у порівнянні із залученим має виступати основним джерелом фінансування діяльності суб'єктів підприємництва та гарантією прав з одного боку, власників товариства, а з іншого – кредиторів у частині погашення заборгованості перед ними.

Розглядаючи структуру капіталу, д.е.н., професор Н.С. Пласкова зазначає, що залучення власного капіталу має ряд недоліків, а саме: обмеженість його обсягу, висока вартість обслуговування у порівнянні з позиковими засобами (дивідендні виплати, що є для підприємства «платою» за користування власним капіталом, нараховуються із суми чистого прибутку, яка пройшла «податкове очищення», підвищує цінність дивідендів як мінімум на процентну ставку податку на прибуток), а також втрачена можливість від невикористання ефекту фінансового важеля [7, с. 68].

Водночас, залучений власний капітал, як джерело утворення господарських засобів, у порівнянні із зобов'язаннями, має суттєві переваги, зокрема: відносна простота залучення; вища здатність акумуляції прибутку, оскільки зникає потреба у сплаті відсотків за користування одержаними ресурсами; легкість рефінансування у вигляді направлення частини прибутку до резервного чи статутного капіталу. Окрім того, достатній розмір власного капіталу покращує фінансову стійкість емітента корпоративних прав та знижує ризик можливості його банкрутства. Власному капіталу, як індикатору відносин, власності притаманні наступні характеристики: 1) він є основним фактором виробництва; 2) характеризує фінансові ресурси підприємства, що приносять прибуток; 3) є головним джерелом формування добробуту власників; 4) є головним показником ринкової вартості підприємства; 5) його динаміка є важливим барометром рівня ефективності господарської діяльності підприємства [8, с. 212-213].

З метою розмежування у бухгалтерському обліку понять власного та залученого капіталу, тобто власності інших суб'єктів підприємницької діяльності, розглянемо умови зміни власного джерела формування фінансових ресурсів (рис. 1). За власний капітал засновники після сплати податків одержують дохід (дивіденди, відсотки тощо), а у разі збитковості їх капітал втрачає в ціні на суму збитків [2, с. 56]. Частка власного капіталу у валюті Балансу (Звіт про фінансовий стан) повинна неухильно зростати, тоді як значення

залучених і позичених коштів – зменшуватися. Зазначене призведе до формування оптимальної структури капіталу, за якою співвідношення між власними та залученими ресурсами забезпечить найкраще поєднання ризику й доходності.

Із рисунка 1 видно, що у товариствах з обмеженою відповідальністю існують зовнішні та внутрішні джерела формування (збільшення) розміру власного капіталу. Перші є наслідком залучення фінансових ресурсів від різних юридичних та фізичних осіб, а другі – підвищення результативної роботи емітента корпоративних прав.

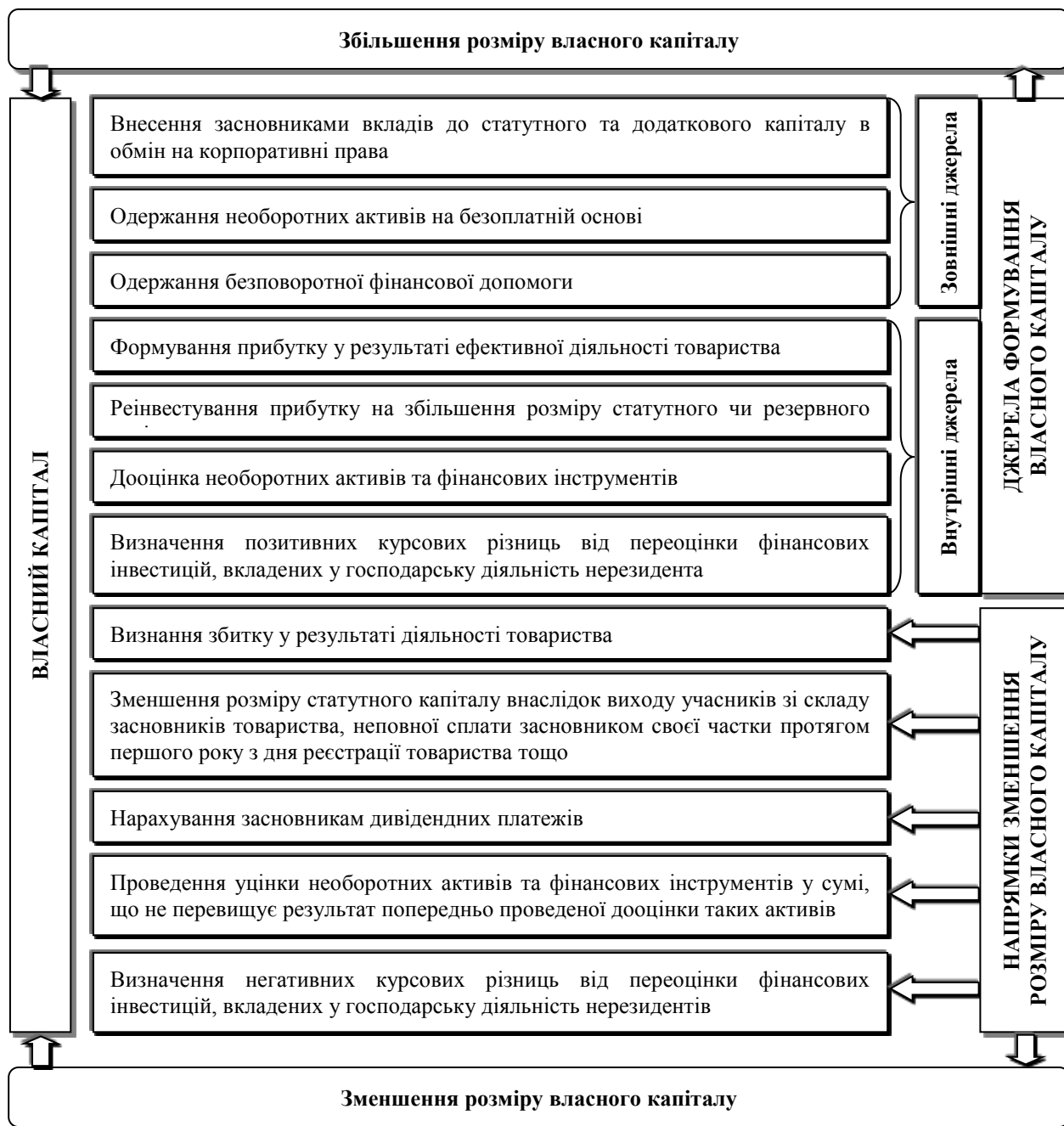

Рис. 1. Джерела формування та напрямки зменшення власного капіталу у товариствах з обмеженою відповідальністю

У чинних нормативно-правових документах України, що регулюють порядок ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, власний капітал визначено як частину в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань [5]. Зазначене трактування відповідає балансовій теорії, запропонованій наприкінці XIX початку XX століття швейцарським науковцем Йоганном Фридрихом Шерром, відзначивши, що об'єктом бухгалтерського обліку є капітал фірми і його «кругообіг» [12, с. 13]. Із наведеним погоджується д.е.н., професор М.Т. Білуха, який розглядаючи елементи методу бухгалтерського обліку, зазначає, що метод – це сукупність конкретно-емпіричних методичних прийомів відображення обігу капіталу у процесі нагромадження, збереження та використання для подальшого його зростання» [1, с. 47].

Тлумачення власного капіталу наведеного у національних стандартах бухгалтерського обліку, поділяють та висвітлюють у своїх працях багато вітчизняних науковців, зокрема: Н.М. Ткаченко, С.Я. Зубілевич, Ф.Ф. Бутинець, Н.І. Верхоглядова, В.К. Орлова, С. Ногіна. З наведеного випливає, що зазначені науковці здійснювали уніфікацію трактування категорії «власний капітал». Разом з тим, інша група дослідників вважає, що наведене визначення, яке сформовано за залишковим підходом, у повній мірі не розкриває економічної сутності власного капіталу. Так, В.В. Сопко стверджує, що бухгалтерське трактування останнього не дає відповіді на питання, які критерії мають застосовуватися для визначення окремих складових частин власного капіталу [9, с. 48]. У сучасній економічній літературі науковці в залежності від об'єкта і предмета свого дослідження наводять різні трактування власного капіталу, яке з розвитком економічної системи постійно доповнюється та трансформується (табл. 1).

Таблиця 1.**Трактування категорії «власний капітал» у різних економічних дослідженнях**

Автор (ри)	Зміст поняття «власний капітал»	Переваги та недоліки у тлумаченні категорії «власний капітал»	
		переваги	недоліки
1	2	3	4
Сопко В. В.	Сума власних коштів підприємства, отримана в результаті його діяльності, або від власників (учасників) у вигляді внесків, придбаних акцій, паїв тощо, або залишена на підприємстві безоплатно [9, с. 48]	Наведено джерела формування власного капіталу	У даному визначенні власний капітал визначено винятково як сукупність грошових надходжень, отриманих з різних джерел
Нужна О. А.	Загальна вартість власних засобів підприємства, які належать йому на правах власності і використовуються ним для формування його активів [6, с. 500]	Визначено сутність власного капіталу з правової та економічної позицій	В даному визначенні власний капітал трактується як господарські засоби, а не джерела їх утворення, що за економічною суттю не розкриває зміст досліджуваної дефініції
Хмелевська А., Незборецька Г.	Модифікована величина заборгованості підприємства його	У визначенні передбачено, що сформований розмір	Передані засновниками ресурси у господарську діяльність

	засновникам у розмірі вартості активів, які ним забезпечуються [11, с. 193]	власного капіталу є гарантією, того що зобов'язання перед засновниками будуть погашені	підприємства є власністю емітента корпоративних прав і не можуть трактуватись як певний вид зобов'язань
Вівчар О. Й.	Фінансові ресурси, які вкладає підприємство для організації та фінансування господарської діяльності [3, с. 147]	Визначення власного капіталу сформоване з врахуванням функції заснування господарського товариства	Охарактеризовано власний капітал виключно із точки зору реінвестування прибутку у господарську діяльність підприємства, що є більш вузьким поняттям, адже розкриває економічний зміст тільки накопиченого власного капіталу
Короліук Т. М.	Сукупність економічних благ у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, які залучаються до економічного процесу діяльності суб'єкта господарювання без визначення терміну повернення їх власникам, і здатні генерувати доходи [4, с. 6]	У визначенні передбачено, що внесені засновниками активи у господарську діяльність підприємства мають спричинювати до нарощення складових власного капіталу у вигляді прибутку	Визначення власного капіталу є не коректним, оскільки розкриває не економічну сутність власних джерел утворення засобів, а – вкладених ресурсів у господарську діяльність підприємства

Дані, наведені в таблиці 1 засвідчують про наявність різнобічних підходів до трактування категорії «власний капітал», що пояснюється відсутністю єдиного нормативного документа, який би регулював методологічні засади відображення у бухгалтерському обліку інформації про такий капітал. Варто зазначити, що Господарське законодавство України регулює порядок формування та змін окремих складових власного капіталу, а ряд Національних стандартів бухгалтерського обліку визначають методику облікового відображення активів, зобов'язань, доходів, витрат і результатів діяльності, операції за якими мають прямий чи опосередкований вплив на зміну значення досліджуваного об'єкта обліку.

Окрім того, поняття «власний капітал» не має однозначного визначення, що пояснюється різноспрямованими функціями, які визначаються наявністю декількох суб'єктів економічних відносин, які мають різні інтереси стосовно досліджуваного об'єкта управління [10, с. 247]. У переважній більшості наведених вище визначень власний капітал розглядається як загальна вартість засобів (майна) суб'єкта господарювання, що не розкриває повною мірою сутність досліджуваної дефініції. Зазначене пояснюється тим, що власний капітал, як об'єкт обліку, є важливим джерелом утворення господарських засобів та надає уявлення про структуру власних джерел підприємства. Натомість засоби,

внесені засновниками у господарську діяльність товариства, є активами, які, як очікується, повинні приносити підприємству економічні вигоди. На наш погляд, ключовою ознакою у визначенні сутності власного капіталу є розкриття його змісту не з позиції сумарної вартості вкладених засновниками активів у господарську діяльність емітента корпоративних прав, а з точки зору власного джерела утворення ресурсів, яке є частиною усього капіталу підприємства.

У науковій літературі деякі автори пропонують розкривати сутність власного капіталу з бухгалтерської, правової та економічної позицій. Ми підтримуємо думку дослідників про доцільність визначення власного капіталу за юридичним та економічним підходом, адже у бухгалтерському обліку досліджувана дефініція розглядається як економічна категорія. Зважаючи на те, що власний капітал є багатогранним поняттям, вважаємо за доцільне його розглядати у бухгалтерському обліку за джерелами формування – вкладений, ефективний, інший накопичений та коригуючий власний капітал (рис. 2).

Задля формування авторського бачення категорії «власний капітал» охарактеризуємо його елементи.

1. Вкладений (інвестований) власний капітал – це власне джерело формування ресурсів, яке відображає у грошовій оцінці загальну вартість вкладів засновників/учасників (у вигляді внесків, оплачених акцій власної емісії, паїв) без зазначення строку повернення таких внесків, збільшену на суму перевищення ціни реалізації акцій власної емісії над їх номінальною вартістю.

2. Ефективний власний капітал (нерозподілений прибуток чи непокритий збиток) за своєю природою виражає ефективність господарської діяльності емітента корпоративних прав внаслідок оцінки результатів його функціонування, на які одночасно впливають зміни у складі активів і зобов'язань та фактично отримані й потенційно-можливі нереалізовані доходи і витрати.

3. Інший накопичений власний капітал утворюється внаслідок приросту вартості майна за результатами проведеної дооцінки об'єктів необоротних активів й фінансових інструментів, а також отримання на безоплатній основі матеріальних і нематеріальних необоротних активів та безповоротної фінансової допомоги тощо.

4. До коригуючого власного капіталу включається неоплачений капітал (сума заборгованості власника/учасника за внесками до статутного капіталу товариства) та вилучений капітал (який для акціонерних товариств складається із сумарної вартості акцій власної емісії, не розміщених серед акціонерів, а для інших господарських товариств – із часток, викуплених у засновників). З урахуванням розглянутих вище визначень пропонуємо власний капітал у системі економічних наук розглядати як належне на правах володіння власне джерело формування ресурсів, яке спрямоване на забезпечення функціонування емітента корпоративних прав та здатне приносити економічні вигоди під дією інституційних трансформацій. Розмір власного капіталу визначається як сума вкладеного, ефективного та іншого накопиченого капіталу, зменшена на значення коригуючих показників власного капіталу.

Юридичне значення власного капіталу полягає, передусім, у тому, що його розмір визначає межі мінімальної матеріальної відповідальності, які суб'єкт господарювання має за своїми зобов'язаннями [6, с. 500]. На наше переконання, наведена теза стосується винятково вкладеного капіталу, залишивши поза увагою накопичений власний капітал. Останній складається із нерозподіленого прибутку, капіталу у дооцінках, додаткового та резервного капіталу, які є самостійними об'єктами бухгалтерського обліку. Підсумовуючи

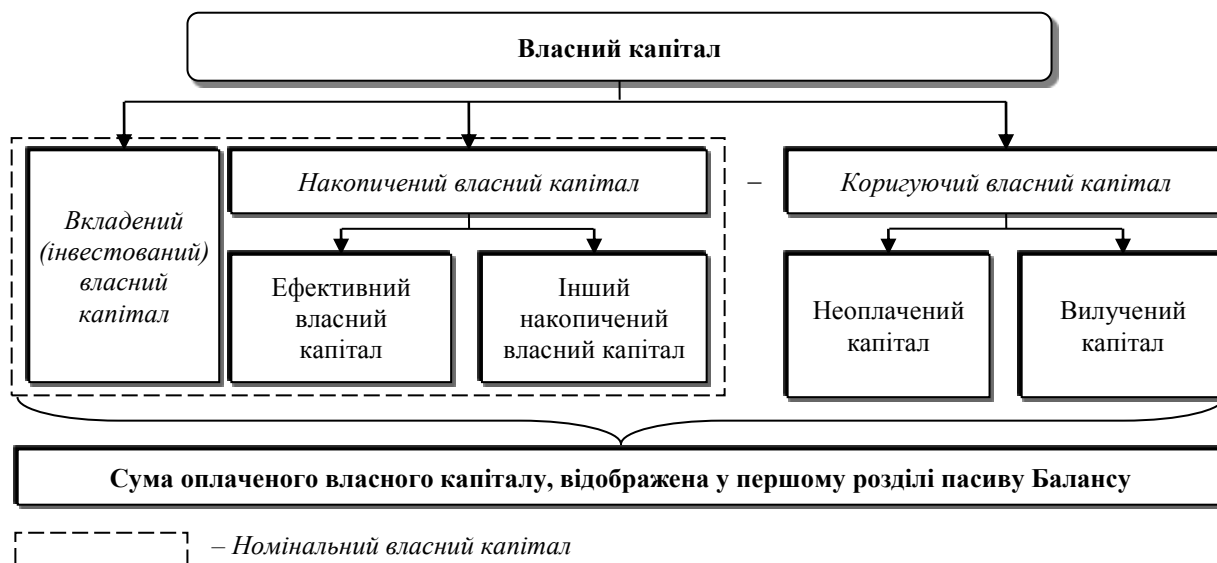

Рис. 2. Структура власного капіталу за джерелами його формування

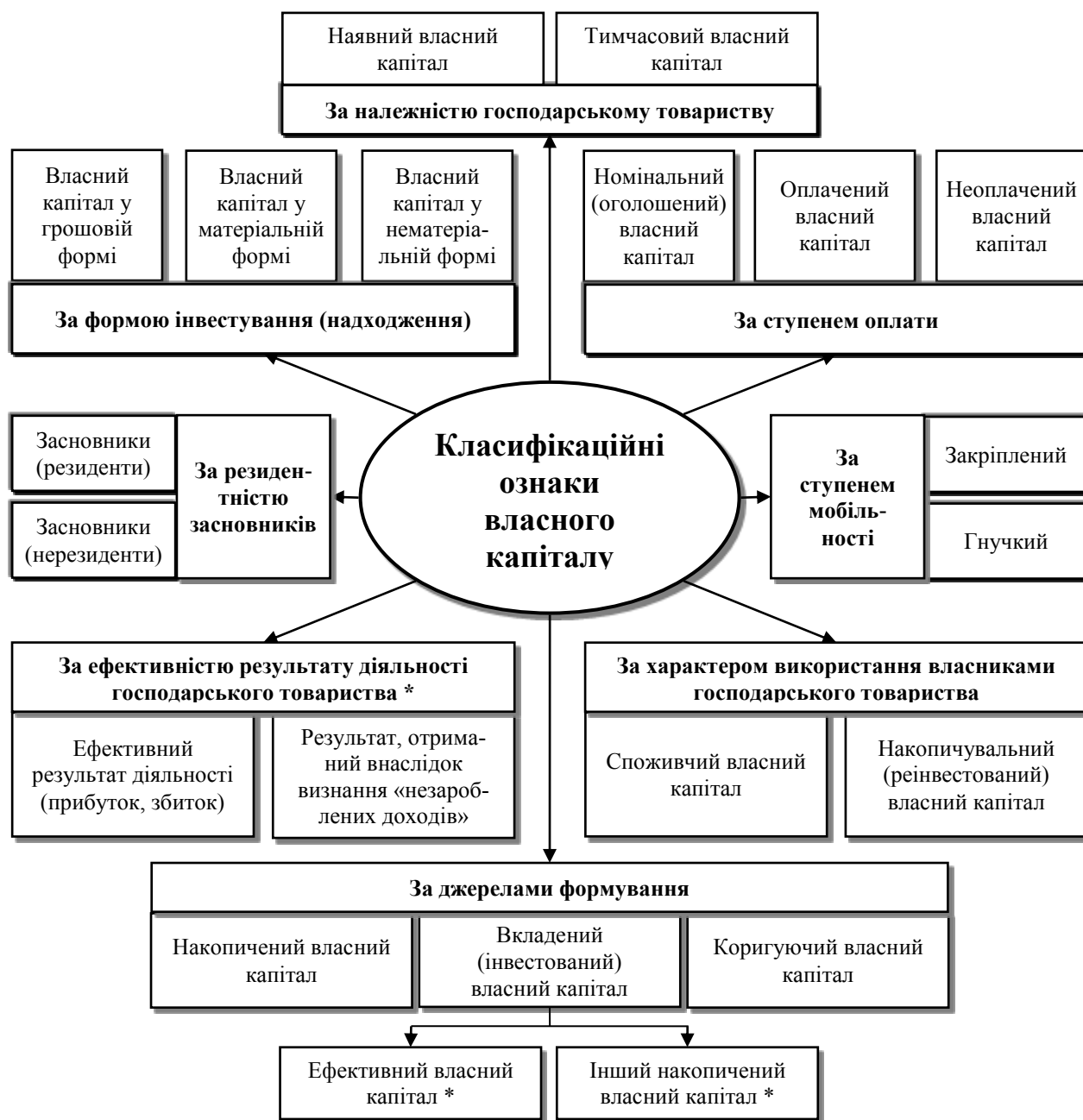
вищенаведене, вважаємо виправданим з юридичної точки зору власний капітал трактувати як власне джерело утворення господарських засобів, сформоване в сумі переданих у розпорядження юридичної особи в обмін на корпоративні права ресурсів, які виступають носієм права власності засновників господарського товариства та накопиченого власного капіталу за весь час діяльності емітента корпоративних прав. Розмір статутного капіталу такого суб'єкта господарювання визначає межу мінімальної відповідальності за існуючими зобов'язаннями.

Задля розуміння економічної сутності власного капіталу необхідно здійснити його структуризацію, тобто виділити основні однорідні компоненти за критеріями, наведеними на рисунку 3. Автор систематизує класифікаційні ознаки власного капіталу, запропоновані вітчизняними економістами, й виокремлює ефективний та інший накопичений власний капітал, які виступають джерелом формування накопиченого власного капіталу. У дослідженнях науковців-економістів не виділяється така класифікаційна ознака власного капіталу як ефективність результату діяльності. В основі зазначеної ознаки покладена необхідність поділу результату діяльності на:

1) ефективний результат діяльності (прибуток, збиток), який зумовлений ефективною діяльністю суб'єкта господарювання та визначається шляхом порівняння фактично отриманих доходів і потенційно можливих нереалізованих доходів із фактично понесеними витратами діяльності;

2) результат, отриманий внаслідок визнання «незароблених доходів». Такий результат виникає внаслідок відображення господарських операцій, пов'язаних із збільшенням активів та зменшенням зобов'язань, що за своїм економічним змістом призводять до збільшення розміру власного капіталу емітента корпоративних прав, але які не зумовлені його ефективною діяльністю (наприклад, одержані штрафи, пеня чи неустойки; відшкодування раніше списаних активів; списання кредиторської заборгованості; вартість одержаних оборотних активів на безоплатній основі і визнані доходи в результаті нарахування амортизації на безоплатно отримані необоротні активи).

Висновки. За результатом проведеного дослідження сутності власного капіталу як облікової категорії можна сформулювати наступні висновки і пропозиції:

* пропозиція автора

Рис. 3. Класифікація власного капіталу товариств з обмеженою відповідальністю

1. В результаті систематизації існуючих теоретичних положень щодо трактування категорії «власний капітал» встановлено, що у наукових працях досліджувану економічну категорію розглядають як загальну вартість засобів (майна) емітента корпоративних прав. Зазначений підхід не повною мірою розкриває сутність власного капіталу, адже такий капітал виступає джерелом утворення господарських засобів та надає уявлення про структуру власних джерел підприємства.

2. Власний капітал у системі бухгалтерського обліку необхідно розглядати з позиції власного джерела утворення ресурсів, яке є частиною усього капіталу підприємства. За

етапами формування та зміни розміру власного капіталу, його структура складається із: 1) вкладеного (інвестованого) власного капіталу; 2) ефективного власного капіталу (нерозподіленого прибутку чи непокритого збитку); 3) іншого накопиченого власного капіталу; 4) коригуючого власного капіталу.

З огляду на сучасні тенденції, власному капіталу у системі економічних наук відповідає нове ширше, розуміння як «належне на правах володіння власне джерело формування ресурсів, яке спрямоване на забезпечення функціонування емітента корпоративних прав та здатне приносити економічні вигоди під дією інституційних трансформацій. Водночас, з юридичної точки зору власний капітал вважаємо за доцільне трактувати як власне джерело утворення господарських засобів, сформоване в сумі переданих у розпорядження юридичної особи в обмін на корпоративні права ресурсів, які виступають носієм права власності засновників господарського товариства та накопиченого власного капіталу за весь час діяльності емітента корпоративних прав. Розмір статутного капіталу такого суб'єкта господарювання визначає межу мінімальної відповідальності за існуючими зобов'язаннями.

Список використаних джерел

1. Білуха М. Т. Теорія бухгалтерського обліку: [Підручник для студ. екон. спец.] / М. Білуха – К.: Вид-во Київ. нац. екон. ун-ту, 2000. – 692 с.
2. Бобяк А. П. Власний капітал підприємства, як економічна категорія, та його облік / А. Бобяк // Міжнародний збірник наукових праць: Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2011. – Вип. 1 (19) – 2011. – С. 55-58.
3. Вівчар О. Й. Власний капітал як фінансове джерело функціонування підприємства / О. Вівчар, В. Саварин // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.5. – С. 146-150.
4. Корольок Т. М. Облік власного капіталу й аналіз його впливу на інвестиційну привабливість акціонерних товариств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалт. облік, аналіз та аудит» / Т. М. Корольок. – К., 2005. – 22 с.
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=366860&cat_id=285157.
6. Нужна О. А. Власний капітал сільськогосподарських підприємств: трактування, класифікація, структура / О. Нужна // Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету: наук. журнал. Економічні науки. Серія облік і фінанси. – 2012. – Вип. № 9 (33). – Ч. 2. – 2012. – С. 498-507.
7. Пласкова Н.С. Анализ и оценка структуры и цены капитала / Н. Пласкова // Вестник Российского государственного торгово-экономического университета: научный журнал. – 2012. – Вип. № 4 (64). – 2012. – С. 64-69.
8. Садовська І. Б. Обліково-інформаційне забезпечення в управлінні власним капіталом сільськогосподарських підприємств / І. Садовська // Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 9 (33). – Ч. 3. – 2012. – С. 207-213.
9. Сопко В. В. Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів): [Монографія] / В. В. Сопко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.

10. Сопко В. В. Власний капітал акціонерних товариств: особливості визначення та обліку / В. Сопко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. – 2007. – вип. 17.6. – 2007. – С. 246-253.
11. Хмелевська А. В., Незборецька Г. М. Власний капітал за атрибутами об'єкту бухгалтерського обліку / А. Хмелевська, Г. М. Незборецька // Науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». – 2011. – № 2. – С. 192-194.
12. Шер И. Ф. Бухгалтерия и баланс. 2-е изд. пер. с немец. / И. Ф. Шер. – М.: Экономическая жизнь, 1925. – 576 с.

**Цюцяк И. Л. Анализ научных подходов к трактовке категории
«Собственный капитал»**

В статье раскрыта экономическая сущность собственного капитала и наведены источники формирования и способы уменьшения его размера в обществах с ограниченной ответственностью. Проведен анализ существующих теоретических положений трактовки категории «собственный капитал», что позволило выявить преимущества и недостатки в его толковании и, как следствие, сформировать авторское видение исследуемой категории с правовой и экономической позиций. Выделены основные однородные компоненты собственного капитала, что позволило вычленить его классификационный признак – эффективность результата деятельности.

Ключевые слова: собственный капитал, вложенный (инвестированный) собственный капитал, эффективный собственный капитал, другой накопленный собственный капитал, корректирующий собственный капитал.

**Tsyutsyak I. L. Analysis of the scientific approaches for interpreting the category
«Shareholders' equity»**

In the article were unfolded the economic core of shareholders' equity and are given the sources of formation and direction of reducing its size in the limited liability companies. Were analyzed existing theoretical interpretations of the category «shareholders' equity», which helped to identify the strengths and weaknesses of its interpretation and, consequently, to form the author's vision of the analyzed category from legal and economic point of view. Were highlighted the basic homogeneous components of shareholders' equity, which made it possible to segregate its classification's attribute – efficiency of the result of activity.

Keywords: shareholders' equity, contributed (invested) shareholders' equity, effective shareholders' equity, other accumulated shareholders' equity, corrective shareholders' equity.

